

**LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA**

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

LK Konsult
PM 2019:09

Lennart Klang

Fornminnen vid Väsby entré Antikvarisk och arkeologisk bedömning

**Nedra Runby, Eds socken, Upplands Väsby
kommun, Stockholms län, år 2019**

version 2019-04-26

Administrativa uppgifter

Uppdragsgivare:	Upplands Väsby kommun/Urban Minds AB.
Uppdragstagare:	Landskapsarkeologerna/LK Konsult.
Uppdragstagarens beteckning:	LK Konsult 2019:282.
Fornminnesnummer FMIS/Fornsök:	RAÄ Ed 211 m.fl. (L2013:6965 enligt KMR/Fornreg).
Kommun:	Upplands Väsby.
Socken:	Ed.
Landskap och län:	Uppland, Stockholms län.
Fastigheter:	Nedra Runby
Typ av uppdrag:	Arkeologisk och antikvarisk bedömning.
Text:	Lennart Klang, LK Konsult.
Kartblad:	Ekonomiska kartan 11 I Uppsala Od Väsby.
Publiceringstillstånd kartor:	© Lantmäteriet Dnr: R50018065_150001. Gäller för Landskapsarkeologernas digitala publicering.

*Omslagsbilden visar del av gravfältet RAÄ Ed 211 och i bakgrunden till höger Väsby stationsområde.
Foto mot NNO: Lennart Klang 2019-03-11.*

Innehållsförteckning

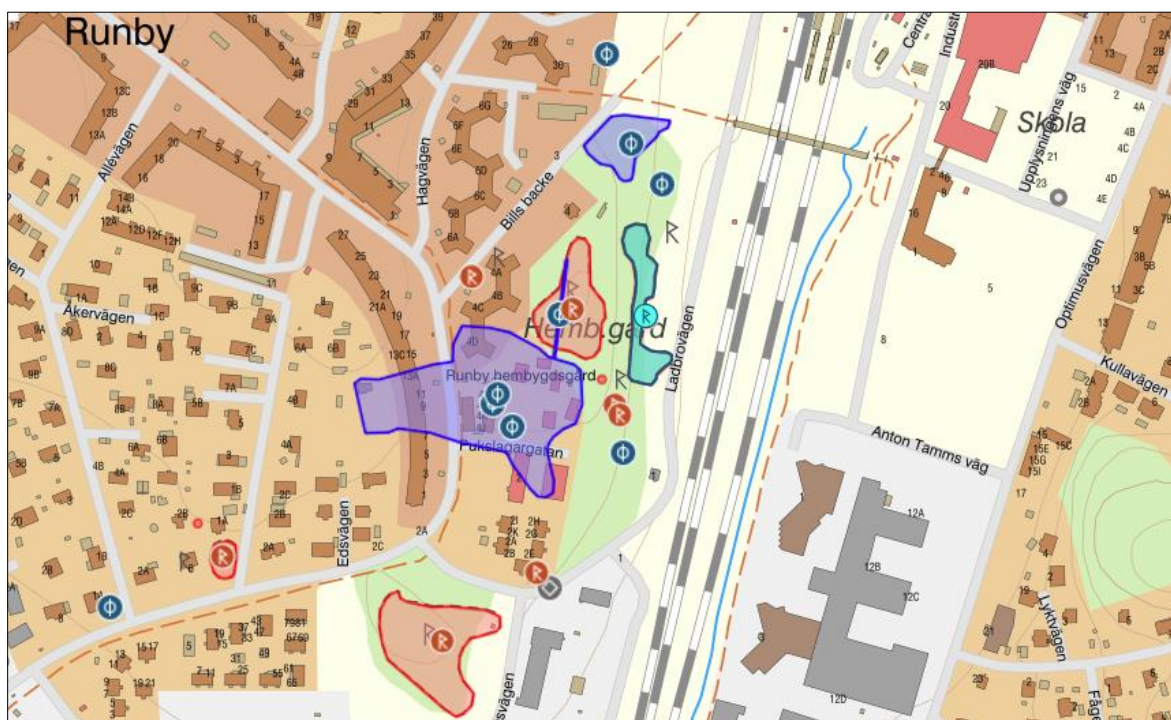
Administrativa uppgifter	2
Innehållsförteckning	3
Inledning	4
Syfte	5
Rapporter och arkivmaterial	5
Kulturmiljöutredningen av WSP	5
Arkeologiska rapporter om RAÄ Ed 211	6
Länsstyrelsens yttrande 2014 och 2019	9
Platsbesök 2019-03-11	9
Kulturhistoriska värderingar	12
Slutsatser	14
Referenser	15
Förkortningar	16

Inledning

Inom ramen för projektet Väsby entré berörs en komplex fornminnesmiljö av ett pågående arbete med en ny detaljplan för Östra Runby och Väsby stationsområde. I denna PM görs en bedömning av fornminnen inom en del av planområdet, inriktad på vilka kulturhistoriska värden som kan identifieras vid en översiktlig genomgång av arkiv, rapporter och ett platsbesök 2019-03-11. Särskilt fokuseras på gravfältet RAÄ Ed 211 och närliggande fornminnen (figur 1), med utgångspunkt i det arbetsmaterial som presenteras i en kulturmiljöutredning av WSP från början av april 2019 (Hedenström & Stjärna 2019).

Fornminnen som registrerats i aktuell del av planområdet enligt FMIS och KMR är tre gravfält, tre enstaka stensättningar, en gravplats med undersökta skelettgravar av okänd typ, en boplatslämning, en fyndplats, en fyndsamling, två fornlämningsliknande lämningar, en färdväg, en bytomt/gårdstomt, en husgrund historisk tid och ett område med sentida bebyggelselämningar efter lägenhetsbebyggelse. Den nordöstra delen av bytomten/gårdstomten (utsträckning enligt äldre lantmäterikartor) är bebyggd med en hembygdsgård. Ytterligare fornminnen finns i och i nära anslutning till planområdet, men denna PM fokuserar på de ovan omnämnda. För en mer detaljerad fornminnesredovisning redovisas till FMIS och sid 28-29 i kulturmiljöutredningen av WSP.

Enligt KML och Riksantikvarieämbetets riktlinjer består fornminnen av *fornlämningar* (lagskyddade i KML), *möjliga fornlämningar*, *övriga kulturhistoriska lämningar*, *borttagna lämningar* m.m. I FMIS och KMR bedöms gravfälten, stensättningarna och boplatslämningen som fornlämningar, ett objekt som undersökt och borttaget och resterande objekt som övriga kulturhistoriska lämningar eller möjliga fornlämningar (figur 1). Bedömningarna, i synnerhet de ”mögliga fornlämningarna”, är delvis preliminära och kan komma att ändras genom ny tillämpning av KML och/eller nya iakttagelser i fält.

Figur 1. Fornminneslokaler enligt KMR 2019-04-04 i aktuellt planområde. Röda områden bedöms i KMR som fornlämningar, blåa bedöms som övriga kulturhistoriska lämningar eller möjliga fornlämningar och gråa som borttagna. Det turkosa området är gravfältet RAÄ Ed 211, också fornlämning men med egen färg på figur 1 för att på kartan tydligt urskiljas i den komplexa fornminnesmiljön. Bakgrundskarta: Copyright © Lantmäteriet.

Denna PM sammanställs på uppdrag av Upplands Väsby kommun/Urban Minds AB av Lennart Klang, Landskapsarkeologerna/LK Konsult, som har arbetat i olika befattningsnivåer vid Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering och därtill relaterade kulturmiljöfrågor i hela landet 1974-2001 samt verkat som fristående kulturmiljökonsult i eget företag med ett stort antal kulturmiljöanalyser och arkeologiska utredningar sedan 2002. Kontaktpersoner vid Urban Minds är Peter Lindroos och Karolina Åslund.

Utgångspunkter och kriterier i denna PM har en grund i den s.k. DIVE-metoden, som innebär kortfattat att kulturmiljövärden beskrivs (D=Describe), tolkas (I=Interpret), värderas (V=Valuate) och ”aktiveras”, d.v.s. att åtgärder förslås för att säkerställa helheten och relevanta delar av kulturarvet (E=Enable). Fornminnenas *kunskapsvärden* (s.k. dokumentvärden), *upplevelsevärden* och *bruksvärden* (inklusive pedagogiska värden) bedöms översiktligt. Vid behov kan analysen fördjupas och bedömningarna göras mer utförliga.

Syfte

Syftet med denna PM är att göra en saklig analys och bedömning av förutsättningarna att planera för ny bebyggelse i området med ovan omnämna fornminnen.

Rapporter och arkivmaterial

Kulturmiljöutredningen av WSP

Kulturmiljöutredningen av WSP (Hedenström & Stjärna 2019) framhåller gravfältet Zamores kulle, Ladbrostenen med runinskrift, Nedra Runbys gårdsmiljö och fornlämningar i slänten samt Henriksborg med koppling till ån som **mycket känsliga områden/strukturer** för förändringar. Rester av det kulturlandskap som tidigare tillhört Nedra Runby gård samt ytterligare fem områden/strukturer med byggnader m.m. framhålls som **känsliga** för förändringar. Områden/strukturer som bedöms **tåliga** för förändringar finns vid bussterminalen, i industriområden och parkeringsytor.

Bedömningarna om känslighet grundas bland annat på regler i kulturmiljölagen (KML) och leder i kulturmiljöutredningen till att riktlinjer föreslås för att uppfylla lagstiftningens krav:

- Viktiga fornlämningar bevaras.
- Storskalig bebyggelse nära Zamores kulle undviks.
- Gravfälten och stensättningarna öster om Runby gård bevaras.
- Ladbrostensens område hålls fri från exploatering.

Som råd för att bibehålla och stärka kulturhistoriska värden föreslås bland annat att

- Skyddsavstånd hålls till fornlämningar, nybebyggelse anpassas till dalgångens terräng och informationsskyltar om fornminnen och kulturhistoria produceras och sätts upp.
- Nybebyggelse mellan Nedra Runby gård och Zamores kulle anpassas långtgående i skala och karaktär, äldre vägstrukturer återställs.

Kulturmiljöutredningen innehåller mycket mer och är en bred och innehållsrik redovisning av kulturmiljövärden och historia i planområdet. Metod för kulturhistorik värdering i utredningen redovisas tydligt som utgående från lagstiftningen. Underlagsmaterialet för redovisning av kulturmiljövärden består av litteraturstudier, arkeologiska rapporter, historiska kartor, underlag som tagits fram av kommunen, fältstudier och muntlig information. Hembygdsföreningen och kommunens byggnadsantikvarie har bidragit med information och underlag.

Vad gäller den kulturhistoriska värderingen avser kulturmiljöutredningen inte att ta ställning till något förslag till förändring eller bevarande. Värdena som pekats ut kopplas till relevant lagrum.

Kulturmiljörapporten framhåller att ”det förhistoriska landskapet och det historiska jordbrukslandskapet kommer till uttryck genom Nedra Runbys gårdsmiljö med landskapssammanhang” och att ”tydliga fornlämningar i form av gravfält, stensättningar och en runsten utgör en miljö som berättar om platsens äldre historia, det förhistoriska landskapet och bylandskapet”... ”Möjligheter ges till att uppleva delar av det äldre kulturlandskapet med fornlämningar”... ”den småskaliga bebyggelsen mellan Nedra Runby gård och Zamores kulle ger förutsättningar att uppleva gårdsmiljön och fornlämningar i ett sammanhang” (sid 30).

Vid en jämförelse mellan äldre historiska kartor och den ekonomiska kartan från 1970-talet, vilka redovisas föredömligt i utredningen, framstår det dock som tveksamt om de äldre strukturerna och sambanden är tydligt avläsbara i planområdet. Kartorna ger mer intryck av att miljön är mycket förändrad av 1900-talets bebyggelse, med kvarvarande objekt från den äldre bebyggelsehistorien och kanske fragment i övrigt av det äldre landskapet (bevarandesituationen och samband i landskapet kommenteras mer längre fram i denna PM som resultat av eget platsbesök i fält i mars 2019). I sammanhanget kan tilläggas att kulturmiljöutredningen framhåller bebyggelse under 1900-talet som särskilt utmärkande kvaliteter för områdets identitet (sid 32).

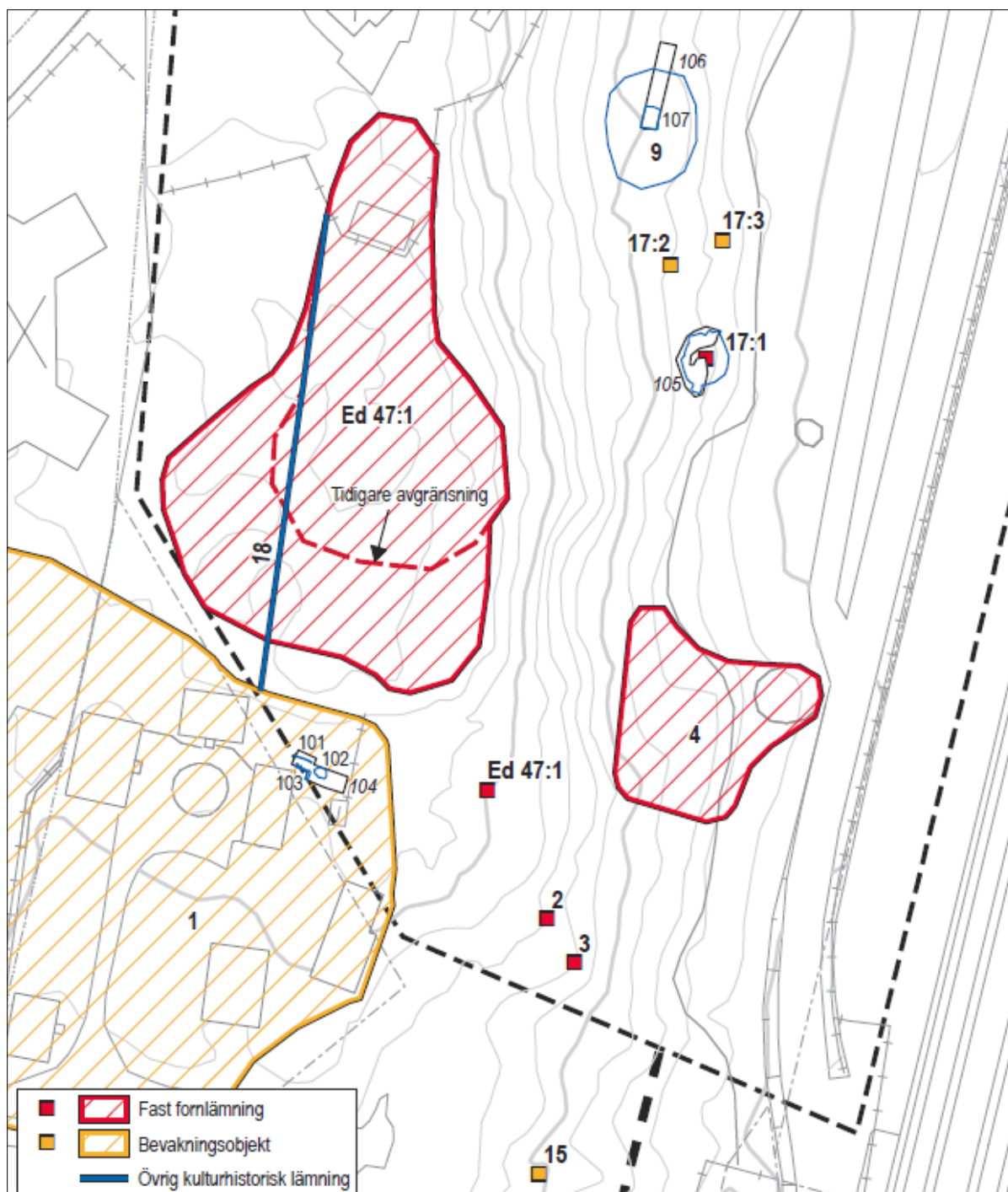
Arkeologiska rapporter om RAÄ Ed 211

Gravfältet RAÄ Ed 211 (turkosa området på figur 1) var okänt efter Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering i området år 1979, då gravfälten norr om hembygdsgården och Zamores kulle registrerades som RAÄ Ed 47:1 respektive RAÄ Ed 78:1.

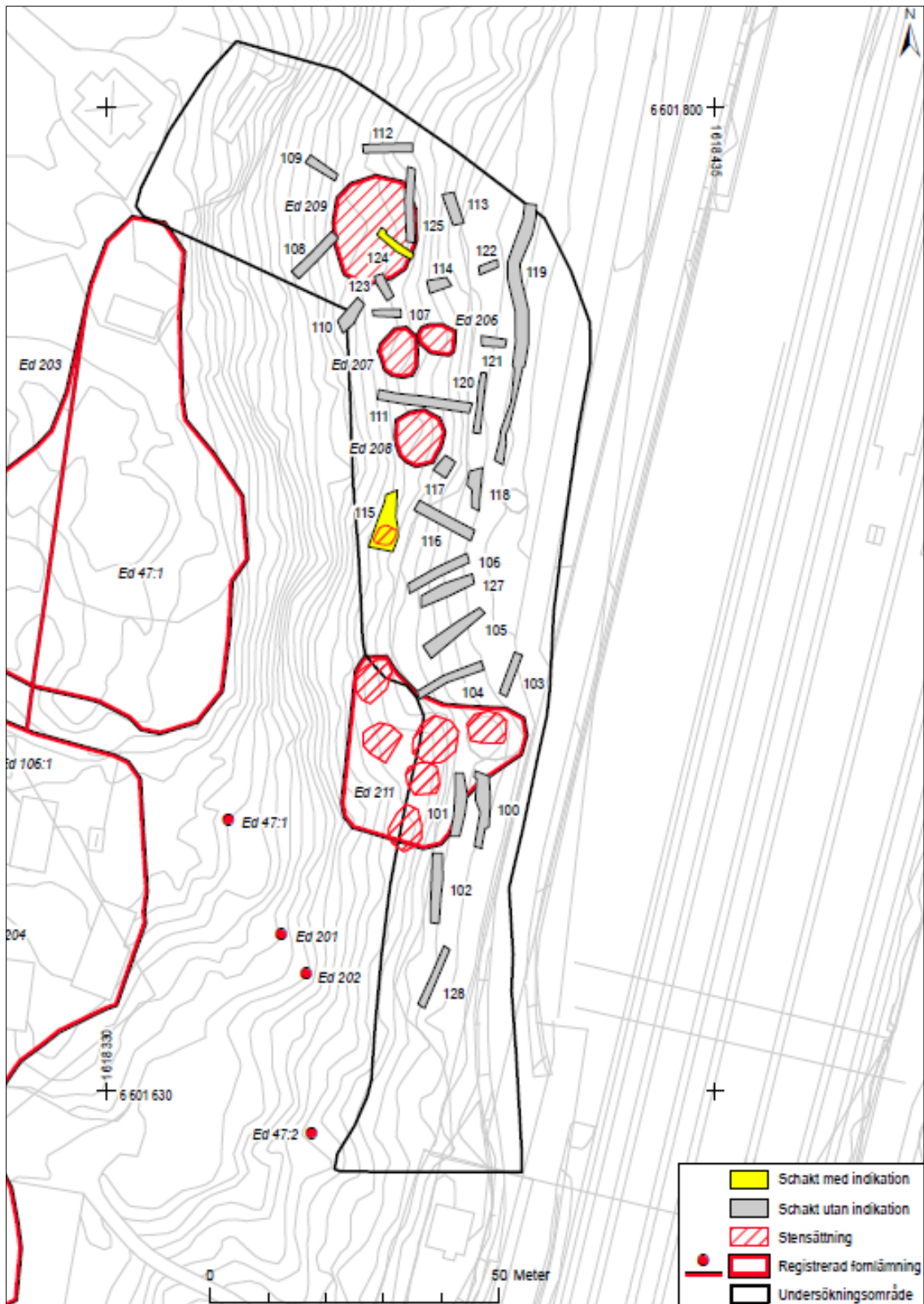
Ed 211 har kommit fram genom en särskild arkeologisk utredning år 2011 och en arkeologisk förundersökning år 2013 (figur 2 och figur 3). I dessa sammanhang framkom även enstaka ytterligare stensättningar strax söder om Ed 211. De senare redovisades i de arkeologiska rapporterna som nr 2 och nr 3 (figur 2) och som Ed 201 och Ed 202 (figur 3).

Rapporterna 2011 och 2013 visar att osäkerheter har rått över vad som är fornlämningar och hur dessa ska redovisas inom det som så småningom redovisades i FMIS som Ed 211. Några objekt uppfattades endast möjliga att bedöma antikvariskt genom arkeologiska provundersökningar i sökschakt. Även efter sådana undersökningar kvarstod några frågetecken. För att t.ex. bedöma objekt nr 9 på figur 2 togs provschakt upp både 2011 och 2013. I rapporten från 2011 noterades nr 9 som en ”oval stenröjd yta, ca 18x14 m stor”, som efter sökschaktning visade sig ha en ”stenpackning som bedöms vara en stensättning” (sid 19). Stenpackningens storlek undersöktes inte. Ytterligare schakt togs upp 2013, varvid ytterligare två stenpackningar noterades centralt i den 18x14 m stora ytan. Hela ytan tolkades efter undersökningen 2013 som en gravhög, med de påträffade stenpackningarna som ingående i ett kärnröse.

Vid anmälan till och införande i FMIS sammanfördes gravar, som i rapporterna 2011 och 2013 redovisades som enstaka, till gravfältet Ed 211. I beskrivningen i FMIS anges sju gravar efter 2011 års utredning och ytterligare en stensättning efter 2013 års förundersökning, vilket inte stämmer med de elva stensättningar som redovisas på gravfältet i rapporten från 2013 (figur 3). Bland annat saknas beskrivning i FMIS av den 18x14 m stora delundersökta stenröjda ytan, som tolkades som gravhög 2013.

Figur 2. Fornminneslokaler och arkeologiska sökschakt enligt den arkeologiska utredningen 2011, utförd inom streckad linje på kartan. Söschakten numreras 101-107. Med Bevakningsobjekt avses lämningar som måste undersökas mer före ett ställningstagande till om de är fornlämningar, andra kulturhistoriska lämningar eller naturbildningar. Efter Björklund 2011 sid 17.

Figur 3. Fornminneslokaler och arkeologiska sökschakt enligt den arkeologiska förundersökningen 2013. Sökschakten numreras 100-128. Efter Berger 2013 sid 11.

Figur 2 och figur 3 indikerar i jämförelse med registreringen i FMIS att gravfältets gravar är svåra att uppfatta. Detta verkar bero på att de i flera fall förekommer intill åkrar på 1950-talets ekonomiska karta och därav beskrivs som mer eller mindre skadade och påverkade av påförd röjningssten. Exempelvis uppges i FMIS en av gravarna vara bortodlad till 1/3 med uppkastad röjningssten mot norra kanten.

Enligt FMIS ska det också finnas en rektangulär stensättning och flera högar på gravfältet, vilket inte framgår av rapporterna, som främst redovisar rundade stensättningar (figur 3). Troligen råder inte bara osäkerhet vid bedömningar av fornminnesstrukturen i fält, troligen har också oklarheter upplevts vid registreringen i FMIS.

Länsstyrelsens yttrande 2014 och 2019

Länsstyrelsen framhöll i ett yttrande 2014-07-03 över ett förslag till program till detaljplan att de historiska sammanhangen kommer att försvagas av att ådalgångens öppna karaktär i stort sett kommer att försvinna, att Runby gård med närliggande skogsområde bör bevaras och att fornlämningar så långt som möjligt bör bevaras (Länsstyrelsen Stockholm 2014). I ett senare yttrande 2019-01-28 skriver länsstyrelsen under rubrik **Övriga synpunkter av betydelse för planens genomförbarhet** och underrubrik *Fornlämningar* att Ladbrovägen får beröra gravfältet RAÅ Ed 211, men att förslaget till detaljplan måste ändras så att gravfältet och de närmast liggande enstaka gravarna närmast söder om gravfältet kan bevaras (Länsstyrelsen Stockholm 2019 sid 13f). Ingen motivering redovisas (förutom KML) till *varför* dessa fornlämningar kan vara så omistliga att en väg men inte bebyggelse kan planeras i området.

Platsbesök 2019-03-11

Vid platsbesöket 2019-03-11 gjordes iakttagelser på fornminneslokalerna enligt figur 1. Dessa studerades främst med avseende på bevarandevärden, möjligheterna att se samband med närliggande fornminnen och med omgivande landskap.

Gravfältet med Zamores kulle (RAÅ Ed 48:1) visade sig ha tydliga gravhögar (figur 4). Sambandet med gårdsbebyggelsen på bytomten RAÅ Ed 204, och hembygdsgården, kan avläsas men framstår av mellanliggande bebyggelse inte som tydligt framträdande när man befinner sig på gravfältet (figur 4 och figur 5).

Figur 4. Gravhögar på Zamores kulle. Foto Lennart Klang 2019.

Figur 5. Zamores kulle till vänster och bebyggelse tillhörig bytomten med hembygdsgården ett stycke bakom annan senare tillkommen bebyggelse mellan gravfältet och hembygdsgårdens bytomt. Foto mot norr: Lennart Klang 2019.

Ett mycket tydligt samband kan uppfattas mellan bytomten med hembygdsgården och gravfältet (RAÄ Ed 47:1) strax norr om hembygdsgården. Detta gravfält behöver vårdas bättre med slyröjning för att sambandet ska komma till sin rätt. Läget intill hembygdsgården ger pedagogiska möjligheter att göra denna plats till en sammanhållen miljö med rötter i förhistorisk tid och fortsättning i historiskt kända gårdar på platsen med dagens välbevarade och sevärda hembygdsgård som kvarvarande välbevarat uttryck för bebyggelseutvecklingens anknytning till nutid. Ytterligare kvarvarande äldre bebyggelse (Karlsro) norr om gravfältet förstärker miljöns värde. De bebyggelse lämningar som funnits nordost om Karlsro (redovisad som lägenhetsbebyggelse i FMIS och blåmarkerat på figur 1) förefaller svårare att uppfatta som särskilt bevarandevärda komponenter i denna miljö. De husgrunder m.m. som redovisas i FMIS och syns vid platsbesök ser ut att kunna tillhöra ungefär samma bebyggelseskede som Karlsro. Möjligen tillför husgrunderna endast ett marginellt tillskott i områdets bebyggelsehistoria, men frågan kan vid behov utredas mer ingående med inriktning på husgrundernas tillkomstskede och historia.

Fornminnena i slutningen ner mot dalgången med järnvägen (gravfältet RAÄ Ed 211 och de enstaka fornminnena något söder därom) visade sig svårare att både identifiera och relatera till bytomten i väster och det tidigare odlingslandskapet (figur 6). Huvudintrycket vid fältbesöket var att det inte är enkelt att uppleva och förstå den något diffusa kulturhistoriska strukturen i detta område, vilket förefaller stämma bra överens med resultatet i de arkeologiska rapporterna 2011 och 2013. Det är också troligt att den otydliga kulturhistoriska strukturen och landskapet här var en anledning till att gravfältet inte identifierades och registrerades vid 1979 års fornminnesinventering eller vid tidigare fornminnesinventeringar i socknen.

Sambandet med bytomten och hembygdsgården är mindre tydligt av terrängens sluttning, med stora stenblock som något av en visuell barriär mellan gravfältet och bytomten. Sambandet med omgivande åkermark är svagt av att Ladbrovägen har byggts på den tidigare åkermarken och bildar ett påtagligt kommunikationsstråk tillsammans med järnvägen. Återstående fragment av det tidigare odlingslandskapet förefaller sakna egenskaper som tydligt berättar om den historiska och förhistoriska markanvändningen.

Gravfältet kan antas ha varit orienterat mer mot en havsvik i dalgången med nutidens kommunikationsstråk, än mot bytomten. Möjligen kan vikingatida båtar i havsviken ha lagt till intill gravfältet och även gett upphov till andra aktiviteter än de som gravhögarna representerar, i så fall arkeologiskt okända i de rapporter som skrivits. De stensättningar som redovisas i rapporterna på gravfältet och strax söder därom har delvis oklar karaktär och skulle kunna bära på intressant information utöver gängse gravfältskunskap, något som möjligen kan komma fram genom arkeologiska mer detaljerade undersökningar än vad som hittills utförts. Eventuellt kan man genom området ana en gammal oregistrerad färdväg, brukningsväg eller stig mellan bytomten och produktionsmarker i dalgången. Den kan vara sentida eller gammal.

Figur 6. Östslutningen mellan bytomten med hembygdsgården och dalgången med järnvägen har några utspridda mer eller mindre svårtolkade lämningar; forntida gravar, upplagd röjningssten och kanske även andra spår (bebyggelselämningar?). På bilden en svacka som möjligen kan vara registrerad som rektangulär stensättning (eller kan vara det vara en forntida husgrund av oklar karaktär?). Intill finns spår efter en tidigare väg och en gammal tall. Högre upp i slutningen bildar stora stenblock en mindre barriär mot bytomten. Sambanden här mellan gravar, bebyggelse och tidigare åkrar är inte tydliga men kan ansas. Foto mot norr. Lennart Klang 2019.

Kulturhistoriska värderingar

När det kommer till kulturhistoriska värderingar framhåller kulturmiljöutredningen av WSP och de arkeologiska rapporterna att fornlämningar har lagskydd och därför är mycket känsliga för förändringar och bör enligt lagstiftningen bevaras för framtiden. Bevarandet enligt KML gäller inte enbart för själva fornlämningarna utan även för ett område runt omkring som behövs för att fornlämningarna ska förstås i sina kontexter. Hur stort detta område är ska bedömas av länsstyrelsen från fall till fall med hänsyn till fornlämningens art och betydelse. Fornlämningsområden kan vi behov fastställas av länsstyrelsen.

Lagstiftningen har också regler för när fornlämningar kan tas bort, vanligen på exploatörens bekostnad och alltid efter länsstyrelsebeslut. Länsstyrelsens formulering i yttrandet 2014-07-03 att Runby gård med närliggande skogsområde bör bevaras och att fornlämningar *så långt som möjligt bör bevaras* (Länsstyrelsen Stockholm 2014) ger utrymme för kulturhistoriska värderingar som underlag till den fortsatta planeringen av fornlämningarnas roll i det framtida Väsby Entré. Kulturmiljöutredningens riktlinje, att ”viktiga fornlämningar bevaras” i detaljplanarbetet, ger också anledning till en närmare analys av hur man kan bedöma och värdera vad som är särskilt viktigt att beakta i den vidare planprocessen. Här ges några inledande utgångspunkter.

- De *kunskapsvärden* (s.k. dokumentvärden eller preparatsvärden) som är förknippade med fornminnena i planområdet är höga eftersom de kan innehålla intressanta kunskapsstillskott som kan utvinnas. Dessa värden bedöms inte påtagligt hotade om åtgärder vidtas i enlighet med KML och även dokumenteras i övrigt. Om fornlämningar berörs av exploatering och markingrepp kommer länsstyrelsen att fatta beslut om arkeologiska utgrävningar på exploatörens bekostnad, och dokumentvärdet blir då säkerställt genom arkeologiska undersökningar. Även övriga kulturhistoriska lämningar bör dokumenteras för att säkerställa kunskapsvärden vid exploatering.

Man bör inte överskatta kunskapsstillskottspotentialen vid arkeologiska undersökningar i relation till kunskapsinhämtning som kan bli följden av bebyggelseanalyser utan grävningrepp i marken. Även möjligheterna till att i framtiden ha tillgång till mer sofistikerade undersökningsmetoder än i dag bör beaktas. Detta innebär att vissa fornlämningar kan bedömas ha mer och andra ha mindre potential för betydande kunskapsstillskott vid arkeologiska utgrävningar i närtid.

Av de fornminnena som sågs vid platsbesöket för denna PM kan bedömningen göras att gravfältet RAÄ Ed 211 och de enstaka fornlämningarna strax söder därom har störst potential för utökad kunskap om forntiden i området. Där finns svårtydda lämningar och möjlig anknytning till intressant markanvändning vid havsviken, okänd i nuvarande kunskapsläge. Relativt tids- och kostnadskrävande arkeologiska undersökningar kan ge svar på frågor om platsen. Zamores kulle och gravfältet norr om hembygdsgården har anknytningar till boplat- och bytomtslägen som arkeologiskt kan bedömas som mer kända. Också boplatlämningarna ca 50 m nordost om Zamores kulle har en känt innehåll (se Jönsson 2018) som kan indikera en betydande kunskapsinhämtningspotential vid arkeologiska undersökningar.

- De *upplevelsevärden* som är förknippade med fornminnena kan generellt bedömas som varierande. Alla kulturmiljöer och fornminnen har ett bevarandevärde ur upplevelsesynpunkt som uttryck för hur landskapet tidigare användes, men detta varierar med hänsyn till tydlighet och förkunskaper hos betraktaren.

Av här aktuella fornminnesplatser framstår Zamores kulle som betydande upplevelsemässigt genom tydlighet och den kunskap som finns att förmedla arkeologiskt om liknande objekt i främst Mälardalen. Upplevelsen begränsas av omgivningarna, som helt har förändrat den agrara miljö som funnits, och av att anknytningen till den historiska bebyggelsen i närheten inte är tydlig (men kan anas). Fornminnesplatserna strax nordost om Zamores kulle kan ha ett samband med gravfältet (särskilt boplatslämningarna där, kanske även de undersökta och borttagna skelettgravarna av okänd karaktär och omfattning), men upplevelsevärde kan bedömas som lågt eller obefintligt för dessa fornminnen 40-50 m nordost om gravfältet.

Gravfältet närmast norr om bytomten med hembygdsgården kan också bedömas ha högt upplevelsevärde. Tydligheten kan här förstärkas genom fornvårdsinsatser på gravfältet. Närheten till gårdstomten med hembygdsgården bidrar starkt till upplevelsevärde. I övrigt framstår det omgivande landskapets gamla komponenter som mindre möjligt att uppleva av att jordbruksmark saknas, att befintlig tätortsbbyggelse är framträdande och att den tidigare havsviken i öster nu domineras av en kommunikationskorridor med bilväg och järnväg. Tillsammans med Zamores kulle ges ändå möjligheter till en sammanhängande förståelse för och berättelse om den gamla bebyggelseutvecklingen, där de två järnåldersgravfälten och bytomten med kvarvarande gårdsstruktur i hembygdsgården bildar de bärande upplevelsekomponenterna.

Gravfältet RAÄ Ed 211 saknar tydliga upplevelsevärden med anknytning till stråket Zamores kulle–bytomten med hembygdsgården–gravfältet norr om hembygdsgården. Gravfältet Ed 211 har otydlig morfologi som vid platsbesök är svårare att uppfatta och saknar tydliga samband med omgivningarnas synliga struktur. Det är påfallande stor upplevelseskillnad här mellan ”grodperspektivet” (platsbesök) och ”fågelperspektivet” (kartor sedda rakt uppifrån). Den sammanhållna fornlämningsmiljö som indikeras av kartbilder ges en annan upplevelse på marken, där flera frågetecken dominerar i vad det är man ser och hur man kan uppleva sammanhang med omgivande objekt och landskap.

- De kulturhistoriska *bruksvärden* som är förknippade med fornminnesplatser avser hur platserna kan användas utöver att de är fornminnen som kan upplevas. I här aktuella fall kan bruksvärdet ses som mindre framträdande av att fornminnena främst kan framstå som rekreationsrefuger med begränsad användning. Kanske det blockrika sluttande och smala stråket mellan hembygdsgården och gravfältet RAÄ Ed 211 kan vara en spännande och äventyrlig mark för lite äldre barn. Det finns även naturvärden i vegetationen (t.ex. gamla tallar), fågelliv etc. som kan vara av intresse. Stråk möjliga för rastning av hundar finns bland fornminnena men förefaller i minsta laget för behövlig motionering.

Ur pedagogisk synvinkel kan t.ex. skolklasser ha stort utbyte av utflykter till Zamores kulle, hembygdsgården och gravfältet norr om hembygdsgården, men knappast av Ed 211. Till skillnad från hembygdsgården, gravfältet norr därom och Zamores kulle är det oklart vad man kan avläsa i terrängen med Ed 211 och vad man kan lära sig om historien bakom denna plats. För att kunna förmedla en möjlig och intressant historia om Ed 211 och intilliggande marker kan arkeologiska utgrävningar bedömas som den åtgärd som skulle kunna vara nyckeln till en sådan berättelse.

Slutsatser

I rådande kunskapsläge förefaller det möjligt att analysera olika aspekter av kulturmiljövärden som underlag till fortsatt planering av Väsby Entré. Vid en sammantagen bedömning av omistlighet, känslighet och bevarandevärden framstår det som att förhållandevis stora skillnader framträder i fornminnesstrukturen med omgivningar av betydelse för hur man kan säkerställa helheten och relevanta delar av kulturarvet, hur skyddsavstånd bör hållas till fornlämningar, hur nybebyggelse bör anpassas till dalgångens terräng och Zamores kulle, var och med vilket innehåll informationsskyltar om fornminnen och kulturhistoria kan produceras och sättas upp samt hur äldre vägar skulle kunna återställas eller åtminstone ha kvar gamla sträckningar. För att precisera hur detta kan göras behövs en närmare analys av rådande nybyggnadsplaner och möjligheter att eventuellt göra justeringar med hänsyn till kulturmiljövärdena. Detta görs inte här men kan göras som en fortsättning på denna PM.

I fornminnesstrukturen bör stråket Zamores kulle–bytomten med hembygdsgården–gravfältet norr om hembygdsgården (och Karlsro) bedömas som ett närmast omistligt kulturarv för bevarandet av de mest relevanta delarna av Runby återstående tidiga historia med rötter i järnåldern och möjligheterna till upplevelser i det lokala perspektivet. Det innebär att även om än mer sevärda liknande miljöer, med mer välbevarade omgivningar, finns på många platser i landet, bland annat i riksintressen för kulturmiljövården, är det mycket tveksamt att nybebyggelse här skulle kunna motivera borttagande av fornlämningar. Detta stråk bör hellre ses som en kvalitativ tillgång för nybebyggelse i närheten, med högt upplevelsevärde, högt bruksvärde men måttligt preparatsvärde. Frågan om skyddsavstånd till fornlämningarna bör analyseras mer med hänsyn till att landskapet runt omkring redan är påtagligt förändrat och kommer att ges ytterligare ny struktur med framtida nyproduktion.

Stråket med RAÄ Ed 211 öster om stråket Zamores kulle–bytomten med hembygdsgården–gravfältet norr om hembygdsgården (och Karlsro) har en annan och svårtolkad roll i den äldre bebyggelseutvecklingen och planområdets historia. Här kan preparatsvärdet bedömas som högt, upplevelsevärdet relativt lågt och bruksvärdet som måttligt. Med andra ord kan arkeologiska undersökningar här ge ett betydande kunskapstillskott samtidigt som en anpassad nybebyggelse inte gör intrång i de mest upplevelsevärda delarna i planområdets fornlämningsstruktur.

Slutliga besked om villkor för nybebyggelse med hänsyn till fornlämningar kan endast ges av länsstyrelsen, när planförslag finns framtaget och genomdiskuterat på exempelvis ett särskilt arbetsmöte, där synpunkter om bevarandevärden och hur dessa kan motiveras ställs i fokus. En tillhörande viktig fråga blir också att samlat bedöma både för- och nackdelar av ny bebyggelse i relation till inverkan på fornlämningar och fornlämningarnas närmaste omgivningar, d.v.s. att både se till samhällsbyggnadsbehov i stort och fornlämningars roll i den processen.

Referenser

- Berger, Åsa. 2013. *Gravar vid Nedra Runby. Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte av fornlämningarna Ed 47:1, 206-209 och 211, inom fastigheterna Nedre Runby 1:23 och 1:58, Eds socken, Upplands Väsby Kommun.* Arkeologisk förundersökning. Rapporter från Arkeologikonsult 2013:2669.
- Björklund, Samuel. 2011. *Runby hage. Nedra Runby 1:23 och 1:58, Eds socken, Upplands Väsby kommun, Stockholms län.* Särskild arkeologisk utredning, etapp 1 och 2. Rapporter från Arkeologikonsult 2011:2528.
- Hedenström, Charlotte & Stjärna, Tove. 2019. *Arbetsmaterial. Östra Runby med Väsby stationsområde – Kulturmiljöutredning.* WSP Samhällsbyggnad, uppdrag av Upplands Väsby kommun.
- Jönsson, Amanda. 2018. *Nedra Runby. Arkeologisk utredning etapp 2 inom fastigheten Nedra Runby 1:23, Upplands Väsby Kommun, Stockholms län, Uppland.* Rapporter från Arkeologikonsult 2018:3137.
- FMIS. Se förkortningar nedan.
- Länsstyrelsen Stockholm. 2014. *Yttrande. Planförslag för Väsby Entré, Stationsområdet i Upplands Väsby kommun.* Enheten för planfrågor. Beteckning 4021-5184-2014.
- Länsstyrelsen Stockholm. 2019. *Samrådsyttrande. Detaljplan för Östra Runby med Väsby stationsområde i Upplands Väsby kommun.* Enheten för planfrågor. Beteckning 402-46292-2018.
- KML. *Kulturmiljölagen. Utfärdad den 30 juni 1988. Ändrad 1 jan 2014. Svensk författningssamling 1988:950.*
- Lantmäteriet. *Historiska kartor* (här avses avvitringskartor, generalstabskartan och ekonomiska kartan från 1951). <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>.
- Upplands Väsby kommun. 2018a. *Detaljplan för Östra Runby med Väsby stationsområde.* Planbeskrivning - samråd. Oktober 2018. Utökat planförfarande. PBL 2010:900 tillämpas. Diarienummer BN/2017:485
- Upplands Väsby kommun. 2018b. *Miljökonsekvensbeskrivning. För detaljplanen för Östra Runby med Väsby statikonsområde.* Kontoret för samhällsbyggnad. Samrådshandling oktober 2018.
- Riksantikvarieämbetet. 2014a. *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning.* Riksantikvarieämbetet 2014-06-26.
- Riksantikvarieämbetet. 2014b. *Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring. För tillämpning av 2 kap. 1 och 1a §§ kulturmiljölagen.* Riksantikvarieämbetet 2014-07-03.

Förkortningar

FMIS	Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesinformationssystem (kommer att avvecklas och ersättas av KMR).
Fornreg	Riksantikvarieämbetets nya registreringsverktyg för redovisning i KMR.
KML	Kulturmiljölagen, fram till 2014 användes benämningen Kulturminneslagen.
KMR	Kulturmiljöregistret, som ska ersätta FMIS.
RAÄ	Riksantikvarieämbetet.